

Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri

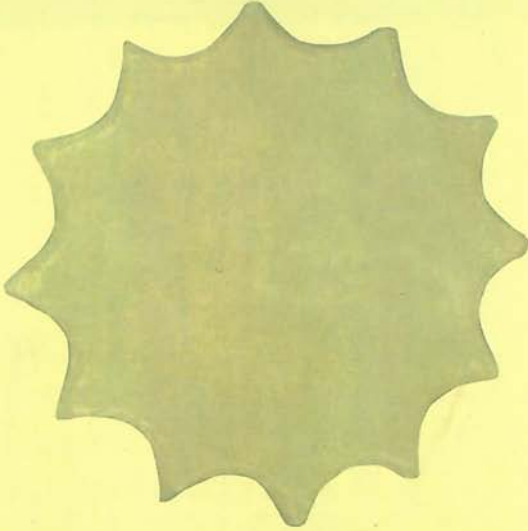
Hacı Bektaş Veli

Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden

2010

Derleyenler

Pınar Ecevitoğlu, Ali Murat İrat
Ayhan Yalçınkaya

*dipnot

Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri

HACI BEKTAŞ VELİ
Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden

*dipnot

Bu Kitap

19-21 Ekim 2009 tarihinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, TC Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun desteği, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Alevi Kültür Dernekleri'nin işbirliği ve Alevilik Araştırma Dokümantasyon ve Uygulama Enstitüsü'yle Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen, "Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu" bildirilerinden derlenmiştir.

© Dipnot Yayınları

ISBN: 978-975-9051-95-2

Sertifika No: 14999

Dipnot Yayınları 85

1. Baskı 2010 / Ankara

Kapak Tasarımı: Cafer Aslan

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd.Şti

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

GMK Bulvarı No 83/32 Maltepe / Ankara

dipnot Yayınları

Selânik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 4192932 / Faks: (0 312) 4192532

Eposta: dipnotkitabevi@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

DERLEYENLERİN ÖNSÖZÜ	11
----------------------------	----

1. KESİM

SUNU

ALEVİLİK ARAŞTIRMA DOKÜMANTASYON VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ BAŞKANI PROF. DR. CENGİZ GÜLEÇ'İN SUNUŞU	22
HACI BEKTAŞ VELİ ANADOLU KÜLTÜR VAKFI GENEL BAŞKANI ERCAN GEÇMEZ'İN SUNUŞU	25
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DEKANI PROF. DR. CELAL GÖLE'NİN SUNUŞU	28
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANI ERTUĞRUL GÜNAY'IN SUNUŞU	30
AÇILIŞ BİLDİRİSİ: GENÇ ALEVİ KUŞAKLARININ HACI BEKTAŞ-I VELİ'DEN BEKLENTİLERİ	32
<i>İlhan Başgöz</i>	32

II. KESİM

İZLER, ADIMLAR, YOL: TARİH

HACI BEKTAŞ VELİ VE ANADOLU'DA MÜSLÜMANLIK	42
<i>Ahmet T. Karamustafa</i>	
HACI BEKTAŞ-I VELİ'NİN TASAVVUFİ KİMLİĞİNE YENİDEN BAKIŞ: YESEVÎ, HAYDARÎ, VEFAÎ, BABAÎ, YAHUT "ŞEYHLİKTEN MÜRİDLİKTEN FÂRİĞ BİR MECZUP?"	49
<i>Ahmet Yaşar Ocak</i>	

HACI BEKTAŞ'IN RUM'A GELİŞİ VE KARACA AHMED İLE KARŞILAŞMASI	56
<i>Ahmet Taşgın</i>	
HACI BEKTAŞ VELİ'NİN HALİFELERİNDEN RESUL BABA'NIN HAYATI, FAALİYETLERİ VE ETKİLERİ.....	68
<i>Mustafa Güle</i>	
VİLAYETNAME: BİR METNİN SERÜVENİ.....	89
<i>Mark Soileau</i>	
HACI BEKTAŞ VELİ'NİN <i>VELÂYETNAME</i> 'SİNDEKİ GÜVENÇ ABDAL ANLATISI.....	97
<i>Vernon James Schubel</i>	
HACI BEKTAŞ VELİ'NİN <i>ViLAYETNAMESİ</i> 'NDEKİ SARI İSMAIL HİKAYESİ ÜZERİNE KİMİ DÜŞÜNCELER.....	110
<i>Nurten Kılıç-Schubel</i>	
TARİHİ KAYNAKLAR IŞIĞINDA HACI BEKTAŞ VELİ VE BEKTAŞÎ ÖĞRETİLERİNİN ÇEPNİ TÜRKMENLERİ İLE BAĞLANTISI.....	119
<i>Emel Kılıç</i>	
OSMANLI KLASİK DÖNEMİNDE TRAKYA'DA YER VE KİŞİ ADLARINDA BEKTAŞİ GELENEĞİNİN İZLERİ.....	143
<i>Ayşe Kayapınar</i>	
OSMANLI DÖNEMİNDE BULGARİSTAN ESKİ ZAĞRA'DA BİR BEKTAŞİ MERKEZİ: MÜ'MİN BABA VE ZAVİYESİ.....	164
<i>Levent Kayapınar</i>	
ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARINDA YENİ METODOLOJİK OLANAKLAR.....	197
<i>Caner Işık</i>	

III. KESİM

“İÇ”İNDEN “ÜST”ÜNE, “ÜST”ÜNDEN “İÇ”İNE: SİYASET

HACI BEKTAŞ VELİ TEKKE'SİNİN DİNİ MERKEZ OLARAK YÜKSELME SÜRECİ.....	223
<i>İbrahim Bahadır</i>	

HACI BEKTAŞ-I VELÎ DERGÂHI'NİN KAPATILMASI VE TARİHSEL
MİRASIN PAYLAŞIMI: BABALAR, ÇELEBİLER VE ALEVİLER.....248
Dilek Soileau

1960'LI YILLAR ÖLÇEĞİNDE DERGÂH TEMSİLİYET
KANALLARINDAN BİRİSİ OLARAK ULUSOY AİLESİYLE
TÜRKİYE BİRLİK PARTİSİ İLİŞKİSİ.....265
Murat Yümlü

HIRKA ALTINDA SİYASET: HACI BEKTAŞ VELÎ
ANMA TÖRENLERİ280
Işıl Tombul

POLİTİK BİR FİĞÜR OLARAK HACI BEKTAŞ-I VELÎ'NİN
MEDYADA TEMSİLİ300
Bedriye Poyraz

IV. KESİM

ÜZÜM ÜZÜME BAKA BAKA: COĞRAFYA

GÜNÜMÜZ BALKAN BEKTAŞİLİĞİ, GÜNCEL DURUM,
GELİŞMELER, SORUNLAR.....310
Murat Küçük

BATI BALKANLAR'DAKİ BEKTAŞİ TEKKELERİNİN
GEÇ OSMANLI DÖNEMİ VE MODERN ZAMANLARDA
HAYATTA KALMA STRATEJİLERİ336
Frances Trix

BULGARİSTAN'IN DOĞU RODOP DAĞLARI'NDA BİR
ALEVİ-BEKTAŞİ KUTLAMASININ ÇOK YÖNLÜ DOĞASI.....349
Rumiana Margaritova

BİR TRAKYA BEKTAŞİ CEMAATİNİN MÜZİĞİ VE MACAR
HALK MÜZİĞİ.....359 —
János Sipos

ANONİM BİR SAFEVİ KAYNAĞININ IŞIĞINDA BEKTAŞİ VE ALEVİ
TARİHİNE DAİR BİLİNMEYEN GERÇEKLER.....373
Namiq Musali

ŞEMSI TEBRİZİ'NİN GERÇEK KİMLİĞİ, MEVLÂNA'YLA İLİŞKİSİ VE ÖLÜMÜ ÜZERİNE YENİ TEZLER	391
<i>İsmail Kaygusuz</i>	

V. KESİM

KENDİSİNİN İMGESİ, İMGESİNİN KENDİSİ

NEFES: BEKTAŞİLİK VE SANATIN KESİŞEN YOLLARI	402
<i>Eva Csaki</i>	
ALEVİ CEM'LERİNDE NEFES, ÂYET ve DEYİŞ	407
<i>Gani Pekşen</i>	
EHL-İ HAK'IN KUTSAL SAZI TANBURUN KİMLİĞİ ve BAĞLAMAYLA İLİŞKİSİ	420
<i>Ulaş Özdemir</i>	
ANADOLU ALEVİLİĞİNDE ZAKİRLİK GELENEĞİ: DEĞİŞİM SÜREÇLERİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	431
<i>Piri Er</i>	
SERÇEŞME'DEN HACİBEKTAŞ MÜZESİ'NE: KÜLTÜR MİRASI OLAN BİR MEKANDA RİTÜEL VE KURUMSAL PRATİKLER	437
<i>Tuğba Tanyeri-Erdemir Rabia Harmanşah Robert Hayden</i>	
ALEVİ-BEKTAŞİ ŞİİRİNDE HACI BEKTAŞ VELİ VE HOŞGÖRÜSÜ	445
<i>Haydar Ergülen</i>	
BEKTAŞİ'NİN KAHKAHASI	461
<i>Ayhan Yalçinkaya</i>	

VI. KESİM

EKLER

EK I: YAZARLAR HAKKINDA	476
EK II: SEMPOZYUM PROGRAMI	481

BİR TRAKYA BEKTAŞİ CEMAATİNİN MÜZİĞİ VE MACAR HALK MÜZİĞİ

János Sipos¹

Macarlar eski zamanlardan beri Doğu akrabalarının peşinde. Bu anlamda Béla Bartók'un Anadolu'daki, László Vikár'ın Volga boylarında yaşayan Çuvaş, Tatar ve Başkort halkları arasındaki ve benim 1987'de başlatmış olduğum Azeri, Karaçay, Kazak, Kırgız ve özellikle de Türk halkları arasında gerçekleştirdiğim saha çalışmalarından söz edilebilir. Türkiye'de sadece çoğunluğu oluşturan Sünni Türk nüfusu arasında değil, 2002'den beri Konya ve Eskişehir civarındaki Karaçaylar, 1999'dan beri ise Trakya Bektaşileri arasında da derlemeler yaptım. Değişik halk müziklerinin içinde Macar halk müziğinin bazı sınıflarına benzer tabakalar bulunur mu [sorusuyla araştırmalarım başladı.] Burada Bektaşi müziğinin karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmasından önce [birkaç noktaya temas etme gereği duyuyorum.]

I. Macarların Türk asıllı halklarla temasları

Macar dili Fin-Ugor kökenlidir ama ırkın oluşum sürecinde bu Fin-Ugor temeli bazı Türkî ve daha başka unsurlarla karışıp bugünkü Macar halkını meydana getirmiştir.

Batı Hun İmparatorluğu'nun merkezi V. yüzyılda tam Macarların şimdi oturduğu Karpatlar havzasındaki topraklardı. Macarlar 700'lü yıllarda Kuzey-Kafkas bölgesindeki Hazar İmparatorluğu'na katılıp çeşitli Türkler'le beraber yaşıyorlardı. IX. yüzyılın sonunda ise yedi

¹ Prof. Dr. Macar Bilimler Akademisi Müzik Enstitüsü, Franz Liszt Müzik Akademisi

Macar kabile Karpatlar havzasına, çeşitli Türk halklarını içeren büyük bir Kabar grupla beraber göç edip yerleşmişti.

Kıpçak Türkçesi konuşan, kalabalık sayılabilecek bir Peçenek topluluğu XI. ve XII. yüzyıllarda Macar Krallığı'nın topraklarına yerleşmişlerdi; Moğollar'dan kaçan Kumanlar ise bölgeye 1239'da gelmişlerdi. Bu iki halk da bugünkü Macar halkının ve kültürünün şekillenmesine doğrudan doğruya katkıda bulunmuş olmalıydı. Kısaca Macar ve Türk musikileri arasındaki benzerliklerin Osmanlı döneminden çok daha eskilere dayandığı kesindir.

II. Trakya Bektaşilerinin müziği ve Macar halk müziği arasındaki bağlantılar

Trakya, Anadolu ve Macar halk müziği arasındaki bağlantıları inceleyip elde ettiğim sonuçlardan çeşitli makale ve kitaplarda söz etmiştim. [Buradaki bilgilerin genel çerçevesini] Pan Yayınevi tarafından 2009 yılında yayımlanmış olan *Anadolu'da Bartók'un İzinde* adlı kitabımdan hareketle kuruyorum.² Ama bugünkü tebliğimin konusu, [bu genel çerçevenin kapsamında kalan] Türk-Macar müziği arasındaki genel bağlantılar değil, özellikle Macar ve Trakya Bektaşi müziği arasındaki bağlantılardır. Yine de bazen genel olarak Anadolu halk müziğine de değineceğim; çünkü bir yandan Anadolu halk müziği Trakya Bektaşi müziğinin en önemli kaynaklarından birisidir, öte yandan ise Macar müziğinin tabakalarıyla da çok güçlü bağlantıları vardır.³

Hem Macar, hem Trakya Bektaşi müziğinin sınıflandırılmış şekilde mevcut olması karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır. Böylece [sadece] bir kaç benzer melodinin değil, büyük melodi gurupların benzerliklerini tespit edebilmekteyiz.

Şimdi en önemli Macar müzik üsluplarını takip ederek, Bektaşi ve Macar müziği arasında ne gibi benzerlikler ve karakteristik farklar bulunduğunu gözden geçirelim. Macar halk müziğinde en önemli grupların biri olan melodiler *pentatonik motifler*den meydana gelirler, Nota 1'de buna bir örnek görmekteyiz. Çeremis, Çuvaş ve Moğol halk mü-

² Sipos (1991, 1994ab, 1995ab, 1999, 2001ab, 2004a, 2005a, 2006ab ve Sipos-Csáki (2009b)

³ Sipos (2009ab)

ziğinde sayısız buna benzer melodiler vardır.⁴ Tatarlar'da ve bazı Kazak bölgelerinde de böyle melodiler bulunur, ama başka Türk halklarının müziğinde bu müzik formu yok denecek kadar azdır. Örneğin Anadolu ve Trakya Bektaşî halk müziğinde bir kaç pentatonik motiflerden meydana gelen, özellikle birinci kısmı ikinci kısmından daha tiz ses şeritlerinde hareket eden melodiler hemen hemen yoktur.

Nota 1 Motiflerden meydana gelen, bir beşli aşağıya göçen Macar ezgisi (Vargyas 1981: ör.5)

Macar ve Anadolu *çocuk şarkılarının* en tipik formları temel olarak aynıdır. Bu ezgiler *mi-re-do* üçlüsünün seslerinde dönüp, sonunda *re* sesinde dururlar. Bunun bir örneğini *Yağ satarım, bal satarım* türküsü Nota 2a'da göstermekteyim.

Nota 2a Türk çocuk şarkısı

Kur'an okuması da böyle dönen hareketlere dayanıyor, ama bu sefer kesitler daha uzun ve sunma şekli serbest ölçüde oluyor (Nota 2b).

Nota 2b Ku'rân okumasının bir parçası

⁴ Amerika'da yaşayan bazı kızılderilerinin de benzer melodileri vardır. Sipos (2004b)

Trakya Bektaşî müziğinde bir tek buna benzer Hidrellez türküsü vardır, ama bunu çok kere ve çeşitli varyantlarda okurlar. Bunun bir örneğini Nota 2c’de görmekteyiz.

Nota 2c Trakya Bektaşîlerinin Hidrellez türküsü

Anadolu ve Macar *ağıtlarının* en önemli formları da aynıdır. Bu melodilerin özü kadınlar tarafından serbest ritimde söylenen iki tane bir biriyle paralel hareket eden kesittir. Basitleştirilmiş şemaları şöyle: *mi-mi-mi-mi / mi-mi-mi-mi / mi-re re // mi-mi-mi-mi / mi-mi-mi-re / re-do do*. Nota 3’te buna benzer Macar ve Anadolu *ağıtlarını* görmekteyiz. Anadolu ve Macarlardan [farklı olarak] Trakya Bektaşîleri’nin *ağıtları* bir tek *la-re-re-si / re-si-la* motifinin çeşitlenmiş tekrarlanmasından meydana gelir. Bu *re-si-la* eksik üçlü (triton) Anadolu halk müziğinde çok seyrek; böylece Trakya Bektaşî *ağıtlarının* kaynaklarının ve ilişkilerinin bulunup ortaya çıkarılması karşılaştırmalı müzik biliminin önemli bir görevidir.

Skopye’deki Hacı Bektaş Veli’yi anma kongresinde özel bir müzik formunun Avrasya arka planından daha detaylı konuşacağım. Bu tepe şeklindeki melodilerinin birinci ve dördüncü kesitleri pestte hareket ederken, orta kesitleri tizde dolaşmaktadır. Bu form Türk halkların halk müziğinde çok seyrek ve kaynağı büyük bir ihtimalle Türk Sanat Müziği’dir. Macar halk müziğinde ise böyle melodiler kocaman ve hayat dolu “yeni üslubu” oluşturmaktadır.

Doğal olarak Anadolu kültürel alanında da özellikle karışık bölgelerinde, şurada ya da burada Trakya Bektaşî melodilerinin bir kaç paralellliğini bulabiliriz; en çok benzerlik Doğu Anadolu’da vardır. Bu konudan “Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Bilgi Şöleni” adlı Nevşehir’deki kongrede tebliğiminde daha ayrıntılı bir şekilde söz etmiştim.

III. İnci do-re-mi ezgiler

Yine de Anadolu halk müziğinde merkezi rol oynayan, Macar ve Trakya Bektaşî müziğinde ise önemli gruplar oluşturan ezgiler de vardır. Bu olguyu ilk önce ünlü Macar besteci Béla Bartók fark etmişti.

1936'da Osmaniye'de bir köy evinin avlusunda, Ali Bekiroğlu Bekir'in söylediği bir türküyü dinledikten sonra, "Kulaklarıma inanmadım, eski bir Macar ezgisinin bir çeşitlemesiydi bu sanki" demişti Bartók heyecanla. Söylenen ikinci ezginin de başka bir Macar ezgisine benzediğini görünce şaşkınlığı büsbütün artmıştı. Peki, o Macar ezgileri nasıl ezgilerdi?

Dört kesitleri şu şekilde kat kat iner: Birinci kesit *mi* sesinin etrafında, bazen daha tiz seslerde dolaşır ve *mi* sesinde sona erir. 2. ve 3. kesitler orta yükseklikte hareket ederken *do-re-mi* üçlüsünü ısrarla kullandıktan sonra *do* sesinde sona erir. 4. kesit ise karar sesine iner (Nota 3a).⁵ Bu ezgi yapısına tebliğiminde *inici do-re-mi* olarak atıf yapacağım.⁶ Örnek olarak Béla Bartók'un 1936'da Adana çevresinde derlediği bir türkünün [...] basitleştirilmiş notasına bir göz atalım (Nota 3b).

a)	b)

Nota 3 İnci do-re-mi ezgiler a) ezgilerin şeması 1 dizide ve 4 dizide, b) Bartók Anadolu derlemesinin 1b ezgisi

Bu ezgilerin kaynaklarına gelince... Macar besteci Zoltán Kodály pestte hareket eden *inici do-re-mi* ezgileri hakkında şunları yazmıştır:

⁵ Ezgilerin daha detaylı tasviri şöyledir: Mezmur üslubundaki Macar ezgilerinin özünde, do-re-mi çekirdekli bir tek ezgi türü vardır. Ana kalışa doğru *do-re-mi* seslerinin ağırlık kazandığı bu ezgiler minör üçlü ve majör ikili aralıklarla yukarı ve (yahut) aşağı doğru simetrik seslerle genişleyebilir. Genişleme şekillerine göre, bu üslup dizinin orta seslerini kullananlarla ilk dizeleri *inici* ezgiler diye ayrı sınıflara bölünebilir ama kimi örnekler ezginin bazen dizinin tiz seslerinden bazen de orta seslerinden başlayabileceğini gösteriyor. Ezginin ilk bölümünde merkezdeki üçlüye eklenen tiz sesler kullanılır, bu sesler ana kalıştan sonra yeniden kullanılabilir, ama ezginin ikinci bölümünde, daha önce sadece destekleyici bir görevi olan pest sesler önem kazanır. Ezgilerin tiz ve pest sınırları merkezdeki do-re-mi kuşağıyla birbirine bağlanır.

⁶ Kimileri Gregoryen ezgilere olan benzerliklerinden ötürü Macar Halk Müziği araştırmalarında bu ezgileri „psalmodic ezgiler” olarak adlandıır.

"Lach'ın derlediği ezgiler arasında bu türkünün, hiç olmazsa türkünün *birinci bölümünün* sayısız çeşitlemesi vardır. Bu ezgi yine de Fin-Ugor yahut Türkî asıllı bir kök kalıp sayılamaz. Bu ezgi ulusları aşan, evrensel, çok eski bir ezgi icra formülünü bünyesinde [barındırmaktadır.] Hıristiyan ayinlerinde yahut Yahudilerin mezmur ezgilerinde hâlâ önemli bir yeri olan söz konusu formülü ne Mordvinler, Zuryenler, Votyaklar ne de Fin-Ugorlar veya Türkler bu iki kaynaktan almış olabilirler."⁷

Janka Szendrei, Macar musıkisindekine benzeyen ezgi tabakalarının Latin kilise musıkisi kültüründeki birinci ve altıncı modları ile, en geç III. ve IV. yüzyıllarda ortaya çıkan kıta kalıbındaki ezgilerde de görülebildiğini belirtiyor.⁸ Szendrei, halk üslubu ile kilise üslubu arasındaki bağlantıyı kilise geleneğinin "yerel ağızdan aldığı malzemeyi üsluplaştırıp belli bir kalıba, bir düzene sokması"yla açıklamaktadır.⁹

Bu Macar ezgi üslubunu sadece Romanya'da ve Moldova'da yaşayan Macarlar arasında görebilmekteyiz. Bu üslubu bir kenara atılmış eski bir musikinin bir yadigârı gibi göremeyiz, çünkü buna benzer çok eski bir kültürü olan bölgelerde söz konusu musiki üslubunun izine bile rastlanamaz. Bu üslup, o musiki kültürünü bugüne kadar yaşatan Sekel halkının yerli üslubu olduğu fikrini uyandırır. Ne var ki, Transilvanya halkının, kilise musıkisi üsluplarına da kaynaklık eden bu yerel musiki diliyle nerede tanıştığı sorusu hâlâ cevap bekliyor.

IV. Bazı Asya Türk halklarının halk müziğinde inici *do-re-mi* ezgilerin rolü

Şimdi tarafımdan [değerlendirmeye alınan] diğer Asya Türk halkların müziğinde inici *do-re-mi* ezgilerinin rolünü inceyelim.

⁷ Kodály (1937-76), s. 35.; Bence Szabolcsi bu ezgileri, Orta Asya'dan geldiğini düşündüğü, bir beşli aşağıya göçürülen ezgilerden ayırıp Küçük Asya ve Yahudi ayin musıkisine bağlanabilecek ezgiler olarak göstermişti. Szabolcsi (1936), s. 243.; Benjamin Rajeczky de bazı Orta Çağ Alman ezgilerinin bu musiki sınıfına girdiğini belirtmişti. Rajeczky (1969), s. 57-58.

⁸ Dobszay-Szendrei (1988), s. 53-232.

⁹ Dobszay-Szendrei (1988), s. 18.

700 ezgiden oluşmuş Azeri derlemelerimde böyle ezgilere rastladım; oysa kimi güvenilirliği tartışmalı Azeri yayınlarda bir kaç tane [örnek bulunmaktadır.] Hazar denizinin doğu kenarında yaşayan Aday Kazakları'nda bu melodiler daha sıktır (Nota 4b).¹⁰

Bana ait 1200 melodiye aşan Kırgız derlemelerimde ve Kırgız yayımlara dayanarak, çoğu majör karakterde olan Kırgız halk müziğinde de bu müzik formunun önemli bir rol oynamadığını söyleyebilirim (Nota 4c).

Karaçay-Malkar halk müziğinde ise incelediğimiz [örnek] melodi-
lere biraz benzeyen daha küçük bir ezgi grubu vardır (Nota 4d). Aynı
zamanda, ne Volga-Kama bölgesinde yaşayan Çuvaş, Tatar ya
Başkört halk müziğinde, ne de daha doğudaki Moğolistan'daki Ka-
zakların ya Moğolların tamamen pentatonik halk müziğinde böyle
ezgi yoktur; Tuva halk müziğinde de ancak bir kaç benzer form bulu-
nur.¹¹

Nota 4 İnici do-re-mi ezgiler a) Azeri (Sipos 2003b: ex.27-3d), b) Aday Kazak (Sipos 2001a: 49, ex.12), c) Sipos Kırgız derlemesi, d) Karaçay-Malkar (Sipos: 2002b:125, e) Avar (Sipos: 2003b: ex.46)

¹⁰ Sipos (2001a: 48-53.).

¹¹ Oysa Azerbeycan'da ve Dağestan'da yaşayan Avarlarının halk müziğinde bu gibi melodiler bol bol bulunmaktadır (Nota 4e).

V. Anadolu'daki mezmur ağzı ezgiler

Benzer Anadolu ezgileri bazı ufak tefek değişiklikler gösterse de, Macar mezmur üslubun tanımına harfi harfine uyduğunu söyleyebiliriz. Bazı karakteristik değişikliklere rağmen, bütün Anadolu ezgilerinin inandırıcı Macar benzerleri vardır.¹²

Türkiye'nin neredeyse her köşesinde bu tür ezgiler kaydedilmiştir; bunlar sadece daha güvenilir kaynak sayılabilecek olan yaşlı kimse-lerce değil, hemen hemen herkesçe bilinen ezgilerdir. Televizyon ve radyodaki halk musikisi programlarında olsun, musikiyi meslek seçen yahut zaman zaman ücret karşılığı türkü söyleyen halk musikisi icracılarının çıkardıkları kasetlerde olsun, bunlara benzer birkaç ezgiye her zaman yer verilir. Öbür dört dizeli Anadolu ezgileri büyük değişiklikler göstermesine karşılık, mezmur ağzı ezgilerin tutarlı bir bütünlük göstermesi dikkate değer bir noktadır.

VI. Trakya Bektaşî müziğinde *do-re-mi* inici ezgiler

Kendi Bektaşî derlemelerimdeki melodilerin yüzde sekizi böyledir; dini ezgilerin ve türkülerin sayısının [dağılımı] nispeten eşittir.¹³ Bütün bunlar Bektaşîlerin bu ezgileri halk müziğinden dini müziğe aldıklarını ispatlamaktadır. İncelenmiş ezgi sınıfının en önemli gurupları [şunlardır]¹⁴:

5a. Bektaşîlerin *do-re-mi inici* melodilerinin üçte biri pest seslerde hareket eder. Bu Anadolu'daki oranlara uyuyor. Pestte hareket eden

¹² Ayrıntılar şunlardır: Türk ezgilerinin ilk dizesinde *do-re-mi* girişinin iki kere kullanıldığı örnekler çok azdır, yedinci derecenin daha küçük ama önemsiz sayılamayacak bir rolü vardır. Anadolu ezgisinin genel yapısına uygun olarak pentatonik yapı daha esnekir: Altıncı derece çoğu zaman kullanılmaz da, ikinci derece neredeyse her türküde ama sadece ezginin sonunda, yani karara inişte kullanılır. ABCD, ABBC ve ABB₂C yapıları gerek Macar, gerekse Türk ezgi dağarcığında yaygındır. Güfte bakımından Macar ve Türk mezmur ağzı ezgileri arasındaki ana farklılık, Türk halk şiirlerinin neredeyse tümünde yedi, sekiz ve on bir heceli ölçüler kullanılmış olmasına karşılık, Macar şiirinde altı, sekiz ve on iki heceli dizeler kullanılmasıdır. Türk halk musikisi dağarcığındaki yedi heceli ezgiler genellikle *giusto*, sekiz ve on bir heceli ezgiler ise *parlando* yahut *rubato* ritmiyle söylenir. Serbestli ritimli mezmur ağzı Türk ezgilerinin küçük bir bölümü ölüm ağıtları, geri kalanı ise uzun havallardır.

¹³ No.376-413

¹⁴ Buna benzer incelemeyi 2009'deki bir başka Alevi sempozyumundaki tebliğimde de gerçekleştirdim, -ama başka melodiler ile- ve o zaman Trakya havalarını Macar havaları ile değil, Anadolu havaları ile karşılaştırdım.

psalmodik ezgilerin karakterize eden özellikleri *do-re-mi* ya da *mi-mi-mi* başlangıçları ve birinci kesitin *mi* sesinden daha tize çıkmamasıdır. Nota 5a'da böyle Macar ve Bektaşî ezgilerini göstermekteyim.

5b. İkinci grupta birinci kesitin sonunda ve ikinci kesitte daha yüksek sesleri de kullanan ezgiler vardır. Gruptaki ezgilerin genel seyri (melodi hareketleri) ve *asma karar* sesleriyle birinci gruptaki ezgilere benzer, ama *sol* sesi birinci kesitin sonunda da kendini gösterebilir ve buradaki ezgilerin çoğunun ikinci hatta üçüncü kesiti de *mi-re-do* şerite daha tizden iner (Nota 5b).

5c. c. Bazı ezgilerde birinci kesitin seyri *sol-sol-mi-mi / sol-sol-mi-mi'*dir ve ikinci kesit de tiz seslerde hareket eder (Nota 5c). Böyle melodiler hem Anadolu'da hem Macarlarda çok sıktır.

5d. Yukarıdaki gruptlarda [yer alan] melodilerin dizileri çoğunlukla Hüseyini yada Hicaz idi. Yine de seyri benzer olan ama Çargah dizisinde hareket eden melodiler de vardır (Nota 5d). Böyle melodiler Anadolu'da hemen hemen hiç yoktur ve Macar malzemesinde de çok seyrektir.

5e. Daha çok heceli ve daha uzun kesitli benzer ezgiler de vardır. Uzun kesitler melodilerin daha detaylı "anlat[ıl]masını" mümkün kılar. Bu ezgilerde *tiz la*-ya olan yukarıya çıkış ve daha kompleks 7/8+7/8 ritim de sık görünür. Bu form Bektaşî ve Macar materyalinde seyreker, Anadolu'da ise yaygındır (Nota 5e).

<p><i>Parlando</i> ♩ 120 <i>Lullaby</i></p> <p>Nin - ni, yav - rum, nin - ni. U - yu - ta - yım se - ni. U - yu - ta - yım da bô - yô - le - yim. Ço - cuk, yô - rû - sô - ne ka - ta - yım, nin - ni.</p>	<p>Sze - gény le - gény va - gyok. Nincs sem - mi va - gyo - nom, Nincs sem - mi va - gyo - nom, Szô - rem sem az e - nyém.</p>
<p>♩ 208 <i>Nofter</i></p> <p>Yô - rû, bi - re - ey, ya - lan dün - ya. Ya - lan dün - ya de - gîl mi - sen. Ha - sîn - la Hô - se - yi - ni de. A - lan dün - ya de - gîl mi - sen.</p>	<p>♩ 208 <i>Nofter</i></p> <p>Ki van az én sze - nem sîr - va, Mert a rô - zsa - mut más bír - ja. Mert fô - gad - ta azt az e - gyet, Raj - tam ki - vül más sem sze - ret.</p>

♩ 188 *Ramazan folk song*

Ne u - yur - sun, ne u - yur - sun,
Bu uy - kuy - la ne bu - lur - sun,
Al ah - des - ti - ni, kil na - ma - zı - na,
Cen - net a - la - - - yı bu - lur - sun.

11a)

Meg - mond - tum én, búz ger - li - ce,
Ne ráj fész - ket az út szél - re,
Mert az ü - lon so - kan jár - nak,
A fész - ked - böl el - va - dísz - nak.

♩ 132 *Nefes*

U - ren - le - rin ce - mi - ne,
Se - fa get - dik, hoş bul - duk,
Kırk - la - rın sür - düğü de - me,
Se - fa get - dik, hoş bul - duk,
Kırk - la - rın sür - düğü de - me,
Se - fa get - dik, hoş bul - duk.

Csak azt bá - nom ha - lá - lig,
Mért kér - tem volt Ka - lá - rit,
Mért nem kér - tem Ju - lis - kát,
Szi - vem vi - gasz - ta - ló - ját?

♩ 148 *Folk song*

zurna

zurna

e2)

Si - rass é - des - a - nyám, míg e - lőt - ted já - rok,
Mer az - tın si - rat - latsz, ha tö - led el - vá - lok,
A jó is - ten tud - ja, hol tör - tén - ta - lá - lom,
A jó is - ten tud - ja, hol történt ha - lá - lom.

Nota 5 Bektaş ve Macar do-re-mi inici ezgileri a) Bektaş N°367 (2003j 5-43) – Macar Sipos 2009: ör.33-c2, b) Bektaş N°380 (2003 6a-3) – Macar Sipos 2009: ör.27-8a , c) Bektaş N°384 (2003j 6-13) – Macar Sipos 2009: ör. 27-11a, d) Bektaş N°393 (2003j 1a-9) – Macar Sipos 2009: Dobszay (1988), e) Bektaş N°402 (zurna Trakya'dan) – Macar Sipos 2009: ör.33-e2

VII. SONUÇ

[Şimdi] en önemli keşifleri toparlayalım. *Mi-re-do* üçlüsünün orta seslerinin etrafında dönen melodiler hem Macar, hem Anadolu çocuk şarkılarının en yaygın formu olsa da, bunlar Trakya Bektaşîleri'nin halk müziğinde ancak bir ezgi grubu tarafından temsil edilmektedir. Trakya Bektaşîleri'nin ağıtları bir birine çok benzer olan Macar ve Anadolu "küçük formlu" ağıtlarına hiç benzemezler. Bu olgu çok düşündürücü, çünkü ağıtlar genellikle geleneğe en bağlı olan ve zaman içerisinde en yavaş değişen müzik tabakalarındandır. Buna karşın, inici *do-re-mi* melodiler hem Trakya Bektaşî, hem Anadolu, hem Macar halk müziğinde önemli rol oynarlar. Bu gibi melodilerin farklı halklar arasında var olduğunu, yine de her yerde bulunmadığını da görmüştük.

Öyle görünüyor ki bu melodilerin kökeni Orta Asya'da değildir. Acaba Anadolu topraklarında mı doğdular? Yunan'la ilişkisini incelediğim kitaplarda [buna dönük bir kayda rastlamadım.]¹⁵ [Bundan farklı olarak] Türkiye'deki Kürt halk müziğinin genellikle oldukça basit ana tabakalarından buna benzer, ama ses genişliği bazen daha geniş olan melodiler görülebilmektedir. Bunlar genellikle daha eski formlardır: Yapıları düzyazıdır, dörtlük şeklinde değildir. Bu Kürt ezgileri Türkler'in halk müziğinden alıntılar olabilir ya da benzer olan ama daha eski yerli geleneğin parçalarındandır.¹⁶

Sonunda bir düşünce oyunu oynamama izin verin. Bugünkü Anadolu Türkleri'nin etnogenezinin bir önemli temeli Türkler Anadolu'ya gelmeden önce burada yaşayan halklardır. Uzun yüzyıllar beraber yaşamaları ve özellikle asimilasyon süresince bu *substratum*'un müziği büyük bir ihtimalle Türkleri de etkiledi. Bizans zamanında ise bu bölgede incelenmiş melodilere benzer melodi üslubuna [rastlanabilir],¹⁷ bunların bazılarını sonra Türkler de benimsemiş ve kendi zevklerine göre şekillendirmiş [olabilirler.]

¹⁵ Baud-Bovy, S. (1972), Chianis, S. (1980)

¹⁶ Örneğin Bayrak (2002) c. 2, s. 1088, 1100, 1118 vs.

¹⁷ *Monumenta Musicae Byzantinae* adı ile 1935'ten beri Bizans el yazılarının artık 20. [cildini] yayımladılar. VII. Konstantin (910-959) *De ceremoniis* kitabında imparatorun sarayında müziğin ne kadar büyük rol oynadığı hakkında çok bilgi bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki o zaman dini ve [din dışı] müzik bir birinden çok da farklı değildi.

Tabii ki bu ancak olasılıklardan [yalnızca] biri ve sorunun [anlaşılabilmesi ve çözülmesi için] için daha çok araştırmaya gereksinim var. Nasıl olursa olsun, bize rahatlık, mutluluk veren bizim üzüntümüze son veren bu güzel melodileri söylemekten ve dinlemekten gurur duymalıyız.

Kaynaklar

- Dobszay L. - Szendrei J. (1988), *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I-II*. [Macar Halk Ezgi Türlerinin Fihristi], Budapest.
- Bartók, B. (1931), *Hungarian Folk Music*, London.
- Bartók, B. (1934), *Népzénék és a szomszéd népek népzénéje* [Macar Halk Musikisi ve Komşu Halkların Musikisi], Népszertű Zenefüzetek (y. h. Molnár Antal) 3. Budapest.
- Bartók, B. (1936), *Halk Müziği Hakkında*, Ankara.
- Bartók, B. (1937), "Collecting folksongs in Anatolia", *Hungarian Quarterly* III: 2, s.
- Bartók, B. (1976), *Turkish Folk Music from Asia Minor*, y. h. Benjamin Suchoff, Princeton.
- Bartók, B. (1991), *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi*, İstanbul.
- Bartók, B. (1991a), *Magyar Népdalok, Egyetemes gyűjtemény* [Macar Halk Ezgileri Derlemesi], Budapest.
- Baud-Bovy, S. (1972), *Chansons populaires de Crète occidentale*. Genève: Minkoff.
- Bayrak, M. (2002), *Kürt Müziği, Dansları ve Şarkıları*, ABC Matbaacılık Ltd. Şti, Ankara.
- Chianis, S. (1980), "Greece IV. Folk music," *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol.7:675-682. London: MacMillan.
- Dobszay, L. - Szendrei, J. (1977), " 'Szivárvány havasán' a magyar népzene régi rétegeinek harmadik stílus-csoportja" ["Ebemkuşağının Üstünde". Macar halk musikisindeki eski tabakanın üçüncü ezgi kümesi] *Népzene és zenetörténet* III., Budapest.
- Dobszay, L. (1983), *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzénékben* [Eski Macar Musikisinin Ağıt Üslubundaki Ezgileri ve Macar Halk Musikisi], Budapest.
- Gazimihal, M. R. 1936 *Türk Halk Müziklerinin Tonal Hususiyetleri Meselesi*, İstanbul.
- Kodály, Z. (1937-76) *A Magyar Népzene* [Macar Halk Musikisi], birinci baskı, 1937; L. Vargyas'ın gözden geçirip genişlettiği yedinci baskı, 1976, Budapest.
- Kodály, Z. (1971), *Folk Music of Hungary*, Budapest.
- Lach, R. (1930), *Gesänge russischer Kriegsgefangener, aufgenommen und hrsg. von Robert Lach*. In Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsbericht, 211. Bd., 3. Abt., 218. Bd., 1. Abt Hölder-Pichler-Tempsky, Wien.
- Nigmedzjanov, M. (1967), "Some Style Characteristics of Tatar-Mishar Musical Folklore", *Studia Musicologica* IX. 1-2.
- Okuy, E. (1975), *Melodische Gestaltelemente in den Türkischen 'Kırık Hava'*, Berlin.

- Rajeczky, B. (1969), "Gregorián, népének, népdal" [Gregor şarkıları, popüler şarkı, halk ezgisi], *Magyar Zenetörténeti tanulmányok* II. s. 45-64, Budapest.
- Reinhard, K. (1962), *Türkische Musik*, Berlin.
- Saygun, A. A. (1951), *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*, Budapest.
- Sipos, J. (1991), "Similar Melody Styles in Hungarian and Turkish Folk Music", *Dördüncü Uluslararası Türk Folklor Kongresi*, s. 235-257, Antalya.
- Sipos, J. (1994a), *Török Népzene I.* (Turkish Folk Music I), Budapest: Institute for Musicology, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Sipos, J. (1994b), *Török és magyar siratók* [Türk ve Macar Ağtları], Keletkutatás, Budapest.
- Sipos, J. (1995a), *Török Népzene II.* (Turkish Folk Music II), Budapest, Institute for Musicology, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Sipos, J. (1995b), "Népzenei gyűjtés Törökországban" [Türkiye'de Halk Musikisi Derlemeleri], *Török Füzetek* III: 2, Budapest
- Sipos, J. (1996), "Connection between Turkish songs having different structure", *Beşinci Uluslararası Türk Folklor Kongresi*, Ankara.
- Sipos, J. (1997), Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music. In *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe* (ed. Á. Berta), Szeged.
- Sipos, J. (1999), *Béla Bartók's Turkish Collection in the Light of a Larger Material* (yayınlanmamış doktora tezi), Budapest.
- Sipos, J. (2001a), *Bartók nyomában Anatóliában. Hasonló magyar és anatóliai dallamok*, Balassi Publishing House, Budapest.
- Sipos, J. (2001b), *Kazakh Folksongs From the Two Ends of the Steppe*, Academy Publishing House, Budapest
- Sipos, J. (2001c), Report on my Expedition in the Caucasus. In *Néptörténet-Nyelvtörténet. A 70-éves Róna-Tas András köszöntése*, ed. L. Károly and É., Kincses N., Szeged
- Sipos, J. (2001d), Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai (A recently discovered Inner Mongolian fifth-shifting melody layer and its Hungarian connections). In *Ethnographia* 112 (2001[2004]) 1-2: 1-80.
- Sipos, J. (2004a), *Azeri folksongs. At the Fountain-Head of Music*, Academy Publishing House, Budapest.
- Sipos, J. (2004b), Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz (A few comment on the Turkish-Mongolian connection of the Hungarian folk music). In *Az Idő rostájában. Vol. 1*, ed. M. Domokos, L'Harmattan, Budapest.
- Sipos, J. (2005a), In the Wake of Bartók in Anatolia. Budapest, European Folklore Institute 2000. 350 p. (Bibliotheca Traditionis Europaeae 2.), Published on PC CD-ROM by the European Folklore Institute, Budapest.
- Sipos, J. (2005b), Néhány kaukázusi nép zenéjéről (About the music of some Caucasian people). In *Magyar Zene*, 43 (2005. May) 2: 193-212.
- Sipos, J. (2006a), *Azerbaycan El Havaları - Musiqinin İlk Qaynaqlarında*, Baku
- Sipos, J. (2006b), *Comparative Analysis of Hungarian and Turkic Folk Music - Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması*, Ankara, Joint edition of the

- TIKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) and the Hungarian Embassy Ankara, Ankara
- Sipos, J. (2009a), Bartók'un İzinde Anadolu'da, Pan Yayınevi, İstanbul.
- Sipos, J. - Csáki, É. (2009b), *The Psalms and Folk Songs of a Mystic Islamic Order*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szabolcsi B. (1936), "Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok" [Kültür Tarihi ve Pentatonik Diziler], *Ethnographia*, s. 233-251, Budapest.
- Szabolcsi B. (1947) *A magyar zenei történet kézikönyve* [Macar Musikisi Tarihinin El Kitabı], Budapest.
- Vargyas L. (1981), *A Magyarorszag Népzeneje* [Macarların Halk Musikisi], Budapest.
- Vikár L. - Bereczki G. (1971), *Cheremiss Folksongs*, Budapest.
- Vikár L. - Bereczki G. (1979), *Chuvash Folksongs*, Budapest.
- Vikár L. - Bereczki G. (1999), *Tatar Folksongs*, Budapest.
- Vikár L. (1969), "Votyak Trichord Melodies", *Studia Musicologica* II. s. 461-469, Budapest.
- Wiora, W. (1956), "Älter als die Pentatonik", *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra*, s. 185-208.
- Yönetken, H. B. (1966), *İlkokul Müzik Kılavuzu*, İstanbul.